

Adem Öztürk, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017, 320 s.

Değerlendiren: Tuncay Zorlu

Kitabın yazarı Adem Ölmez, halihazırda İstanbul Medeniyet Üniversitesi tarih bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapıyor. Çalışmalarını daha ziyade Yeni-çağ-Yakınçağ, eğitim tarihi, askerlik tarihi ve siyasi düşünce tarihi alanlarına teksif etmekle beraber, özellikle II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerine ait yayınlarıyla ön plana çıkıyor.

Yazarın, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler* isimli güncel çalışması bir ön söz, giriş, bunlara ilave olarak yedi bölüm ile sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşuyor.

Yazar, genel olarak 18. yüzyıl başlarından 1918 yılına kadar geçen süre içerisinde “kadim” olan ile “yeni” olan arasındaki çatışmaların ortaya çıkardığı fikri, siyasi ve askerî olguları ele alıyor. Bu geniş olgular dizisi içerisinde askerî olanı, Osmanlı modernleşmesinin iki ucu olarak gördüğü “alaylı-mektepli” ikilemi üzerinden örnekleyerek analize tabi tutuyor. Ayrıca, çalışma boyunca sıkça kullandığı modern, modernleşme, modernizm, alay ve mektep gibi terimlerin etimolojik yapılarını, bu yapılarıdaki farklılaşmanın süreç içerisinde nasıl ortaya çıktığını ve hangi saiklerden etkilendiğini de tartışıyor. Yazarın teorik yaklaşımını somut olarak örneklediği kurumlar ise Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye ve Mühendishane olarak ifade ediliyor.

Kitabın ilk bölümünde “Yeni Ordu ve Yeni Eğitim” başlığı altında modern Osmanlı ordusunun oluşma sürecini ele alıyor. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasını izleyen süreçte askerî alanda yapılan yenilikler, yeni tarz yöneticiler, aydınlar, askerler ve zabitanın yetişme tarzları, buna yol açan sosyal ve siyasal ortam anlatılıyor. “Müfennin Zabıt Yetiştirmek” başlıklı ikinci bölüm mektepli zabıtların yetiştire-

@ Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi. zorlu@itu.edu.tr

rilmesi çabalarına hasredilmiş. Burada özellikle Mısır meselesi ile Osmanlı-Rus Harbi'nin başarısızlıklarının faturasının zabıtlere çıkarılması üzerine, çarenin yeni tarz, donanımlı zabıt yetiştirmede aranması ele alınıyor. Kitabın başlığında da gördüğümüz ve üçüncü bölümü oluşturan “Mektepli-Alaylı İkililiğinin Doğuşu” başlığı altında Tanzimat'la başlayan süreç içerisinde Mekteb-i Harbiye'nin ilk mezunlarını vermesi ve kıtalara atanmaya başlanmalarını takiben, alaylılarla ilk gerilimlerin ve çekişmelerin ortaya çıkması, bir başka deyişle, kıdemli alaylılarla tecrübesiz mekteplilerin yüzleşmeleri ele alınıyor.

“Mektepliliğin İdeolojik Temellerinin Oluşması” başlıklı dördüncü bölümde yazar, özellikle Abdülaziz ile başlayan ideolojik yapı çerçevesinde, Mekteb-i Harbiye mezunlarının sayıca giderek artmasıyla ve devlet içerisinde önemli mevkilere gelmeye başlamasıyla birlikte, mektepliliğin bir misyon olarak şekillenmeye başlamasını, bu misyonun parçası olarak da Batı'nın pozitivist yaklaşımıyla birlikte etnik milliyetçiliğin birlikte oluşturduğu yeni kimliklerin inşasının vücuda geldiğini vurguluyor. Beşinci bölüm, “II. Abdülhamid Dönemi: Sadık Mektepli Arayışı” başlığını taşıyor. Burada, II. Abdülhamid'in mekteplilerle olan güven-güvensizlik ilişkileri ve bunları yönetme şekli ele alınıyor. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde aktif rol oynamış olan mekteplilerin, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunda da önemli rol oynamaları ve II. Abdülhamid nazarında muhalifler olarak görülmeye başlanmaları ele alınıyor. Ayrıca II. Abdülhamid'in gelişmenin sağlanması için bir taraftan mektepler açarken diğer taraftan paradoksal bir şekilde buradan mezun olan mekteplilere hep şüpheyle baktığı da belirtiliyor. “Alaylı-Mektepli Çatışmaları” isimli altıncı bölüm, bu iki grubun fiziksel çatışma ve yüzleşme durumlarını çatışma ortamları üzerinden örnekleniyor. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Vakası bu dönemin iki önemli gelişmesi olarak karşımıza çıkıyor. Son bölüm olan yedinci bölümde ise mekteplilerin galibiyeti ile sonuçlanan, hatta etkileri Birinci Dünya Savaşı üzerinde de kendisini hissettiren bir “Alaylıların Tasfiyesi” süreci ve bu sürecin devlet politikalarına etkileri işleniyor.

Yazar, modern Osmanlı ordusundaki askerî yapının modernleşme sürecini, tıpkı Osmanlı toplumunun genelinde de görülebileceği üzere, “kadim-cedid”, “terakki-tedenni”, “medreseli-mektepli”, “muhafazakâr-yenilikçi”, “ulûm-fünûn” ve “alaylı-mektepli” gibi ikilemelerin ideolojik, siyasi, sosyal ve fiziksel anlamda yüzleşmelerinin ve çatışmaların sergüzeşti olarak ele alıyor ve örneklerle tartışıyor. Dolayısıyla genel anlamda “modernleşme”, ya da özelde “Osmanlı modernleşmesi” konularında çalışma yapmak isteyenlere karşılaştırmalı bir yaklaşım sunmuş oluyor.

Yazar, kitabının teorik çerçevesini özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden temin ettiği birincil kaynaklar yanında, gazeteler, süreli yayınlar, tezler ve güncel eserlerle destekliyor. Ancak, askerî eğitim kurumlarının modernleşmesi konusunda kaleme alınmış bazı öncü çalışmalarla birlikte, askerî tarihe sivil bir perspektif

kazandırmak, dünya tarihçiliği ile yöntem ve yaklaşım birliği kurmak gibi amaçlarla ortaya çıkan “yeni askerî tarih” yaklaşımı çerçevesinde oluşturulan bazı eserleri de kaynakçada görmek eserin zenginliğini ve kuşatıcılığını artırır¹.

Eserde, yöntem açısından tekrar düşünülmesi gerektiğine inandığımız ya da yanlış anlaşılmalara meydan verebilecek bazı hususlar da mevcut. Yazar, alaylı ve mektepli kategorilerini hem etimolojik hem de kavramsal olarak tanımladıktan sonra, kitap boyunca bu iki tarafın farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Mesela alaylılar, modern okullarda değil askerî kıtalarda eğitim gören, buralarda derece alarak yükselen, teorik ve entelektüel bilgiden yoksun ancak uygulamada başarılı, bir kısmı okuma-yazma bilmeyen, yeni gelişmeleri takip edemeyen, eski yöntemlerle eğitim yapan, kadim ve geleneksel inanç ve değerleri takip eden kişiler olarak tanımlanırken; mektepliler ise tam tersine Mühendishane, Tıbbiye ve Harbiye gibi Avrupa tarzı okullarda okuyan, Batı düşünce biçimine taraftar, Batı’da gelişen askerî teorik bilgi ve teknolojilerle yetişmiş, geleneksel değerlerden ve inanç sisteminden uzak kişiler olarak tanımlanıyor (s. 21).

Okuyucuda bu iki kategori her yönüyle birbirinden farklı, zıt, su geçirmez, birbirinin ötekiliği üzerine bina edilmiş gibi algılanabilir. Bu iki kategorinin benzeşen yönleri yok muydu? Alaylı olup da mektepli gibi düşünen, davranan ya da onlarla birlikte hareket eden ara kategoriler, farklı örnekler ve bunların temsilcileri yok muydu? Aynı soru tersi için de geçerli olabilir. Yani mektepli olup da geleneksel düşünen, alaylılarla birlikte faaliyetlere katılan, kadim olana saygı duyanlar da olabilir. Zira, uzun 19. yüzyılın getirdiği değişim ve dönüşüm dalgasının dönemin kamuoyunda ve özellikle de entelektüellerde ortaya çıkardığı kafa karışıklığı, iç içe geçmiş girift düşünce yapıları, varlıklarını bir arada sürdüren geleneksel-modern kurumlar, kesin çizgilerle kategorize edilmeleri zor yapılar ve insan modelleri bu dönemin özellikleri arasında yer almaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus da, Osmanlı Devleti’ne şu veya bu sebeple gelen askerî teknisyen, subay, “ofiçyal” ya da mühendislerle ilgili. Bilindiği üzere 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, bu çok daha öncesine de götürülebilir, başta Fransa olmak üzere birçok ülkeden çok sayıda askerî teknik eleman sistematik olarak geliyor. Bunların bir kısmı, modern okulların kurulmasından önce ya da onlar hâlihazırda kurulmuş iken, geleneksel yöntemleri takip ettikleri söylenen “alay-

1 Örnek çalışmalar arasında şunlar zikredilebilir: Mustafa Kaçar, ‘Osmanlı Devleti’nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishânelerin Kuruluşu’, (İstanbul: Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996); ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishânelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)’, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1998), s. 69-137. K. Şakul, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deney-sel Çalışmalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

lıların” eğitiminde istihdam ediliyorlar. Ya da hem alaylılara hem de yeni kurulan mekteplerdeki subay adaylarına aynı anda dersler verebiliyorlar. Avrupa’da gelişen askerî teknolojileri oralara taşıyorlar. Bir başka deyişle, kıtalardaki “alaylıları” doğrudan doğruya modern teknolojilerden ve bilgi birikiminden mahrum ya da demode görmek Osmanlı askerî eğitim yapısını eksik algılamamıza sebebiyet verebilir. Alaylı-Mektepli karşılaştırmasını, yabancı askerî misyonlar ve uzmanların bunlar üzerinde etkileri yönünden yeniden ele almak, ileriye dönük faydalı bir çalışma olabilir.

Eserde, belki de güçlendirilmesi gereken bir başka konu, alaylıların ve mekteplilerin birbirlerine ilişkin görüşleriyle ilgili. Bu insanlar birbirlerini nasıl tanımlıyorlardı? Karşı taraftakileri bu kategorileri kullanarak mı isimlendiriyorlardı? Yoksa başkaları ya da üçüncü bir göz veya tarihçiler mi onları tanımlarken bu kategorilere başvuruyorlar? Dönemin gazeteleri, toplumsal kesimi ya da kısaca kamuoyu da bu kategorileri kullanıyor mu? Bu kategorileri kullansalar bile bizim bugün kullandığımız değer yargılarını mı yüklüyorlardı bunlara? Bu hususta biraz da sosyal tarihin verilerine başvurulabilir.

Yazar, alaylı ve mektepli kategorilerinin askerî bir içerikle başlayıp diğer alanları da kapsayacak şekilde genişlediğini ve iki farklı yaklaşıma işaret eder hale geldiğini haklı bir şekilde ifade ediyor. Belki bu kitabın sınırlarını zorlayabilecek olmakla beraber, bu ve benzeri askerî kavramların nasıl olup da sivilleştiği, sivilleşme süreçlerinin dinamikleri, toplumun hangi kesimlerince nasıl ve hangi gerekçelerle sahiplenildiği ya da “satın alındığı” gibi konuların da ele alınması gerektiği aşıkâr bir konu. Eser, bu çalışmalara yönelecekler için iyi bir başlangıç noktası olabilir.

Diğer taraftan kanaatimizce, yazarın *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler* adlı eseri dolaylı da olsa işlenmesi gereken, ancak şu veya bu şekilde göz ardı edilen başka ikilemeler ya da bu ikilemeler içerisinde yer bulabilecek ara kategoriler için de ilham verici nitelikte. Eser, özellikle Osmanlı askerî tarihinde olduğu kadar, Osmanlı eğitim ve bilim tarihinde de karşımıza çıkan bir başka konuya dikkatleri çekebilme potansiyeli taşıyor. Zira söz konusu alanlardaki mevcut çalışmalar, daha ziyade sistemleşmiş kurumsal yapıların tarihi olarak ele alınagelmıştır. Görünürlüğü yüksek olmadığı için kurumsal bir yapı arz etmese de varlığını yüzyıllarca devam ettiren ve saray, medrese, mektepler ya da diğer bilindik eğitim kurumları dışında uygulanan usta-çırak, birebir hoca-talebe-icazet ilişkisi, meşk etme, hasta başında tıp eğitimi, telkinle tedavi gibi diğer geleneksel eğitim yöntemleri, biraz da dönemin sosyal hayata dair kaynaklarının ulaşılabilirliğinin zorluğu sebebiyle, ihmal edilmiş görünüyor. Umarım yazarın yeni arşiv kaynaklarının yanı sıra “yeni bir bakış açısı” yansıtma uğraşısı sunan bu çalışması, akademide sıkça karşılaştığımız ve sürekli şikâyet ettiğimiz “yöntemsiz kısırlığın” ortadan kalkmasında katalizör vazifesi görebilir.